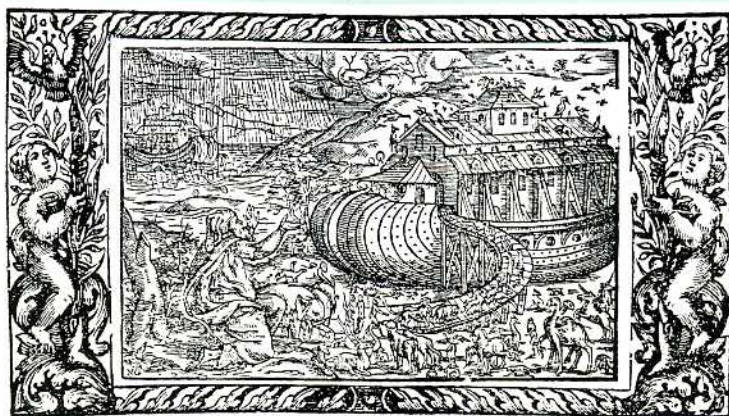

КОВЧЕГ

II

Інститут Історії Церкви
Львівської Богословської Академії
* * *
Українська комісія порівняльної церковної історії

КОВЧЕГ

*Науковий збірник
із церковної історії*

Число 2

Львів
2000

Ковчег. Науковий збірник із церковної історії / За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії 2000. – Число 2. – viii + 520 с.

Редакційна колегія:

о. Борис ГУДЗЯК, Ігор СКОЧИЛЯС, Олег ТУРІЙ

*Підготовка цього числа до друку здійснена завдяки підтримці
Стефана і Люсі Дудяків (США)*

*Публікації журналу Інститут завдячує доброчинній допомозі
д-ра Гайнріха Брукнера (Німеччина)*

У збірнику використано ілюстрації з книг:
Biblia Sacra Veteris et Novi Testamenti, Paris 1628;
Гравюри Франциска Скарыны, Мінск 1972.

Передруки і переклади матеріалів дозволені виключно
за згодою редакційної колегії

© Інститут Історії Церкви Львівської
Богословської Академії, 2000

© Б. Гудзяк, Є. Ломізе, М. Корзо, Б. Флоря,
Е. К. Суттнер та інші автори

ISBN 966-7034-19-4

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС І МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА ГАЛИЧИНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Після першого поділу Речі Посполитої (1772) частина українських земель, а з ними і деякі єпархії Києво-Галицької унійної митрополії, яка на той час охоплювала практично всіх вірних східного обряду в межах Польсько-Литовської держави, потрапили до складу Австрійської монархії¹. На відміну від Росії, де унія жорстоко переслідувалась і з часом була повністю ліквідована під виглядом «возз'єднання з православ'ям»², у новому коронному краю імперії Габсбургів – «Королівстві Галичини й Володимирії» – Греко-Католицька Церква (а саме так стали офіційно іменувати колишніх уніатів з волі австрійських правителів) здобула всебічну підтримку і покровительство цісарського уряду. Просвітницькі реформи Марії-Терезії та Йосифа II відкрили українській молоді доступ до освіти, у т. ч. й рідною мовою, юридично урівняли греко-католиків з єрархією та вірними латинського обряду, забезпечили мінімальний матеріальний добробут душпастирів, сприяючи тісній інтеграції Греко-Католицької Церкви в державно-політичні структури та суспільне життя³. Власті

¹ До імперії Габсбургів відійшли єпархії: Львівсько-Галицько-Кам'янецька (без подільських деканатів), Перемишльсько-Самбірсько-Сяноцька і частини Холмсько-Белзької та Луцько-Острозької (J. Petesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von der ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, т. 2: *Von der Wiederherrschstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596-1879)*, Wien 1880, с. 546). Митрополича архієпархія та єпископства Володимирсько-Берестейське, Пінсько-Турівське і більша частина Луцького, Холмського, а також Кам'янецький офіціалат Львівської єпархії спочатку належали до Польщі, а 1795 р. в основному перейшли до Росії. Лише Холмщина і Підляшшя в цьому ж році тимчасово були приєднані до Австрійської монархії (там же, с. 582-588; M. Narasiewicz, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoldis 1862, с. 542-543). Територія Холмського владцтва після Віденського конгресу 1815 р. знову відійшла до складу Російської імперії. І хоча ще до 1830 р. єпархія формально перебувала у віданні галицького митрополита, папа Пій VII під тиском царського уряду змушений був підпорядкувати її безпосередньо Римові (M. Narasiewicz, *Annales...*, с. 771-803; J. Petesz, *Geschichte der Union...*, с. 831-875).

² На Правобережній Україні більшість уніатських церков перейшла на православ'я відразу після першого поділу Речі Посполитої за царювання Катерини II. За підрахунками польського історика та єпископа Едварда Ліковського, до кінця 1796 р. на Волині, Поділлі і Наддніпрянщині від унії відпало 7-8 млн. вірних. Остаточо Унійна Церква в Російській імперії була ліквідована в 1839 р. на соборі духовенства в Полоцьку, який проголосив про «повернення» українських і білоруських уніатів «в лоно Російської Церкви-матері» (див.: E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*, Poznań 1880, с. 107-303).

³ Див.: І.-П. Химка, Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // *Ковчег. Збірник статей з церковної історії* / ред. Я. Грицак, Б. Гудзяк 1

спричинилися й до організаційного оформлення церковно-адміністративних структур греко-католиків, відновивши у 1807 р. Галицьку митрополію⁴.

Зрівняння в правах

Та все ж проголошена австрійськими правителями юридична рівноправність здебільшого була лише декларативною, а Греко-Католицька Церква впродовж десятиліть й надалі залишалася в пониженому становищі і своє першочергове завдання вбачала в звільненні від утисків з боку польської знаті та латинської ерархії, які продовжували домінувати у суспільному та церковному житті краю. Революція 1848 р. і встановлення конституційного правління дали змогу руському клирові й церковному проводові не тільки заявити про свої потреби, але й домагатися реального забезпечення рівності обрядів, використовуючи як церковно-канонічні й державно-правові механізми, так і різні методи публічної дискусії та впливу на громадську думку.

Вже в першій петиції, поданій 19 квітня 1848 р. від імені галицьких русинів чільними діячами митрополичої консисторії цісареві Фердинанду I, говорилося про те, щоб зрівняння духовенства усіх трьох обрядів було «не на словах а на дѣлѣ»⁵. У відповіді австрійського уряду від 9 травня 1848 р. за підписом голови Ради міністрів Піллерсдорфа, оповіщеній курендою митрополичого ординаріату, зазначалося, що «правне зрівнянє всѣхъ трохъ католическихъ обрядовъ во всѣхъ правахъ, привилеяхъ и достоинствахъ остро дотримувати ся буде и не допуститъ ся, абы единъ надъ другий въ жаденъ способъ превозносился»⁶. Однак, незважаючи на таку багатообіцяючу заяву, реальний стан справ змушував галицьких русинів (і особливо духовну інтелігенцію) активніше домагатися забезпечення своїх релігійних і національних прав, які в тодішніх умовах досить часто ототожнювалися. Утворена 2 травня 1848 р. у приміщенні консисторії Св. Юра у Львові з ініціативи і під керівництвом церковної ерархії Головна Руська Рада – перша українська національно-політична організація в Галичині, – у своїй відозві до народу проголосила: «Первимъ заданьемъ нашимъ буде заховати вѣру и поставити на рѣвнѣ обрядокъ нашъ и права церкви и Священниковъ нашихъ съ правами другихъ обрядовъ»⁷. Одним із найважливіших аспектів цієї діяльності була необхідність дійсного зрівняння матеріального становища уніатського та латинського духовенства.

(Львів 1993) 73-107; О. Ю. Турій, *Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848-1867. Автореф. дис... канд. істор. наук*, Львів 1994.

⁴ J. Pelesz, *Geschichte der Union...*, с. 655-671; A. Korczok, *Die griechisch-katholische Kirche in Galizien*, Leipzig-Berlin 1921, с. 66-73.

⁵ *Зоря Галицка* (1848) 23 травня.

⁶ Там же, 30 травня.

⁷ Там же, 15 травня. Діяльність цієї організації детальніше розглядається в інших наших працях, тут же зупинимося лише на тих аспектах, які стосуються юридичного статусу Греко-Католицької Церкви й матеріального становища духовенства.

Винагорода за душпастирську працю

Злиденне існування греко-католицьких священників вражало навіть сучасників з інших країв монархії. Віденська газета «*Österreichische Beobachter*», статтю якої опублікувала в перекладі «*Зоря Галицька*», зазначала: «Якъ ма-ло ще давнѣйше виданѣ розпорядженя австрійського правительства о зрѣв-нянью лат[инського] і руск[ого] священничества въ Галичинѣ, а именно оухвала канцелярії надворной зъ 6 Вересня 1774 г., повелѣнне до оурядов окружныхъ зъ 1782 г. потому грамота зъ 1790 г. Цѣсаря Іосифа въ 1808 г. обновлена, въ томъ краю поважани и виполняни бували доводитъ не но во всѣмъ гѣршій матеріальний бытъ руского священничества въ примѣръ зъ лат., але и самымъ правительствомъ означена мѣра оупосаженья зъ фун-душу релігійного⁸. Коли конгруа лат. парохѣвъ на 400 З[олотих] Р[инських] визначена: выносить она оу рускихъ парохѣвъ лише на 300 З. Р., оу капеланѣвъ и кооператорѣвъ на 150 З. Р., оу адміністраторовъ на парохіяхъ 120 З. Р., а на капеляняхъ на 100 З. Р., ба и тоє допѣро одъ 1847 р., бо перше мавъ адміністраторъ на парохіи 100 З. Р., а на капеляниі лише 60 З. Р. рочного доходу»⁹. «По правдѣ, – говорилося далі в австрійському часописі, – таке оутриманье дало бѣ ся лише зо скупою заплаатою найпослѣднѣйшихъ слугъ зровняти. И за токои то заплааты мавъ рускій священникъ, часто много-численною родиною обремененный жити, свою родину зо своимъ станомъ згодно утримувати, а кромѣ того ще щось придбати, абы для своих по боль-шой часты за бѣднихъ кандидатѣвъ духовного чину отдаваемыхъ доньокъ

⁸ Релігійний фонд, заснований у 1782 р. цісарем Йосифом II за рахунок конфіскації й продажу майна католицьких монастирів, призначався для покращення утримання приходського духовенства. Одночасно була визначена і платня священників, т. зв. конгруа, яка дорівнювала 300 рин. для парохів, 150 рин. для сотрудників і 150 рин. для перестарілих душпастирів. Якщо дохід від церковних маєтностей, і насамперед – землі, та виконання церковних треб (т. зв. *jura stolae*) не досягав визначеної суми, тоді різниця доплачувалася з релігійного фонду (Ф. И. Свистунъ, *Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи*, ч. 1, Львів 1895, с. 54-55).

⁹ Наприкінці XVIII ст. австрійським урядом була проведена реорганізація приходів. Ті душпастирства, де число вірних перевищувало 600 чол., отримали статус парохій з оплатою священника 300 рин. Там, де парафіян було менше, утворювались місцеві капеланії з дотацією 150 рин. Капелани мали ті самі обов'язки, що й парохі, але платню отримували таку ж, як і сотрудники. Самі ж сотрудництва або кооператури засновувалися в тих приходах, де чисельність населення даного обряду перевищувала 1400 чол. (J. Pelesz, *Geschichte der Union...*, с. 726). Місцевими адміністраторами називались ті священники, котрі займали приходи відразу після висвячення. Для того, щоб стати повноправним парохом чи капеланом, необхідно було після обов'язкового трирічного випробування скласти конкурсний іспит і отримати згоду патрона (або інакше – покровителя церкви). Оплата адміністратора парохії дорівнювала 100 рин., адміністратора капеланії – 60. У 1847 р. вона була підвищена відповідно до 120 і 100 рин. (*Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1795-1857 рр. Замітки й тексти* / вид. К. Студинський, Львів 1920, с. 239 [= Українсько-руський архів 13-14]).